

V reviji Globus z dne 7. maja 1951 je časnikar Jovo Popovič objavil reportažo s pompoznim naslovom: Stanley se rodio u Dovju, Slovenac Janez Klančnik počeo je istraživati Kongo 23 godine prije Stanleya. Novinar se je pri svojem poročanju zanesel na ustno izročilo. Vendar je res, da je ta Janez Klančnik, po domače »Kvančnikov« z Dovjega, že leta 1852 odpotoval z nekaterimi ljubljanskimi misijonarji v Kongo, potem pa prepotoval deželo ter si osvojil simpatije zamorskih plemen, s katerimi se je srečal. Nazadnje ga je v misijonarskem naselju zlomila malarija 16. februarja 1871.

Še zadnji korak na poti proti zgornjemu koncu Doline. Na novem delu dovškega pokopališča se je dala pokopati naša velika škotska prijateljica Miss Fanny S. Copelandova (27. IX. 1872 — 29. VII. 1970). Lektorat na ljubljanski univerzi si je privoščila samo zategadelj, da je lahko teden za tednom obiskovala naše gore. Malokdo od tujcev je s pisano besedo naš gorski svet tako povzdignil pa ga obenem tako ljubil kakor Fanny S. Copeland. Redek človek, ki se mu je uresničila zadnja in največja želja: počivati tako pod rušo, da bo nad gnitjem bedel očak Triglav. Bila je trdno prepričana, da je v našem izrazju nič koliko keltskih sestavin.

Janez Svoljšak
Jesenice

Ocene in poročila

Značilnosti Cankarjeve zgodnje proze

France Bernik je svoje najnovejše delo CANKARJEVA ZGODNJA PROZA (Cankarjeva založba 1976) razdelil na štiri poglavja, in sicer: *Cankarjeva odločitve za pripovedništvo in dramatiko, Mladostne črtice in kratke povesti, Vinjete in Proza med Vinjetami in romanom Na klancu*. Ne smemo pa prezreti, da je delo smiselno zakrožil s pojasnjevalno *Uvodno besedo* in sintetizirajočim *Povzetkom*. Tako je nastala domiselna celota, ki priča o avtorjevem hotenju bralcu čimbolj nazorno približati izsledke in mu olajšati njihovo sprejemanje.

V Uvodni besedi je avtor na kratko opredelil predmet svojega preučevanja, to je Cankarjeva zgodnja proza, ki jo je zamejil z romanom *Na klancu*. Tako razmejitev je opravičil s trditvijo, da »še z romanom *Na klancu* postane Cankarjeva proza razvita literarna zvrst...« Glede na pojasnjevanje je mogoče pojem »razvita« razumeti tako po vrstni kot po vrstno-oblikovni plati (in verjetno tudi po umetniški dognanosti). Zgodnja proza je bila torej priprava za nastanek romana *Na klancu* (ki naj bi imel že vse lastnosti prave proznopripovedne in umetniške stvaritve) in seveda za nadaljnje Cankarjevo prozno snovanje. Pri

tem se postavlja vprašanje, ali pojma »razvitost« ne bi bilo mogoče uporabiti tudi v zvezi s posameznimi zvrstno-vrstno in umetniško popolnejšimi primeri Cankarjeve kratke proze v zgodnjem obdobju. Na takšno premišljanje nas nehotе navajajo tudi avtorjeve besede v poglavju o prozi med 1899 in 1902, češ da »ohranja največji del Cankarjeve povijetne proze idejno-motivno ravnotežje. Ohranja tisto soodvisnost in funkcionalno povezanost med pripovedno celoto in njenimi sestavnimi deli, ki literaturo konstituira kot literaturo, kot samosvoj umetniški pojav« (str. 159). V tem primeru bi seveda omenjeni pojem znatno izgubil na svoji tehnosti.

Poglavitni svoj namen je avtor označil s hotenjem, da bi »že v Cankarjevi zgodnji prozi odkril konstantne teme in ideje pisateljeve umetnosti, da bi Cankarjevo razvito pripovedništvo razumel iz njegovih začetkov in nastavkov.« Kakor je razvidno iz celotnega dela, je v ospredje postavil razvojno obravnavanje Cankarjeve proze, ki ga je pripeljalo do nedvomno pomembnih ugotovitev.

Naj navedemo še tole izhodiščno prepričanje, ki ga je Bernik zapisal v Uvodni besedi: »Ob dinamiki razvoja zgodnjega pripovedništva (seveda Cankarjevega, op. G.

K.) se knjiga osredotoča na pripovedna besedila sama, ob zgodovino besedil postavlja njihovo strukturo. V sami interpretaciji proze teži h kar največji celovitosti, kajti strokovni položaj literarne vede je trenutno tak, da se ni mogoče vezati na eno samo metodo dela, kakor tudi ni mogoče popolnoma zavreči nobene od danes živih in ustvarjalnih smeri literarne znanosti. Na prvi pogled vse skupaj zveni nekoliko eklektično, vendar bi bilo verjetno bolj pravilno in v skladu z avtorjevo literarnozgodovinsko naravnostjo in njegovim raziskovalnim delom, če bi to razumeli kot težnjo upoštevati in uporabiti tisto, kar ima v literarni znanosti najbolj trdno podlago in kar obeta dovolj zanesljive rezultate ter pelje k sintezi. To pa je po našem mnenju gledanje, ki v literarnozgodovinskem raziskovanju zagotovo lahko pripelje do uspešno opravljenega dela; v to nas prepričuje tudi Bernikova študija.

Avtor se je najprej ustavil pri vprašanju, kdaj in zakaj se je Cankar ločil od pesnikovanja in se opredelil za zanj ustrežnejši zvrsti: pripovedno prozo in dramatiko. Ob tem pa seveda ni mogoče prezreti, da je bila lirska subjektivnost Cankarju vse življenje bistvena umetnostna sestavina in zato je lirsko navzoče tako v prozi kot v dramatiki. (Bernik: »Cankar je razen v nekaj izjemah sicer opustil lirsko poezijo, ni pa mogel ukiniti liričnosti svoje umetniške nadarjenosti. Kot ena najvidnejših konstitutivnih prvin je liričnost ostala do konca močno prisotna v njegovi prozi in dramatiki.« Str. 45.) Po avtorjevem sklepanju Cankarjevim zahtevam in željam, kaj bi z literaturo lahko dosegal, poezija ni več ustrezala. Dokazovalna moč za Cankarjevo opuščanje poezije je naš avtor iskal v preskromni sporočilni odprtosti Cankarjeve poezije in v tem, da čista lirika (Anine pesmi) ni mogla zadovoljiti njegove temeljne težnje, kaj naj bi z literarno umetnostjo izrazil. Zlasti pa je ni mogel uskladiti s svojim pojmovanjem umetnosti in z njeno vlogo v družbi. Bernik se je oprl na tip lirske poezije, kakršna je bila tedaj pri Cankarju v ospredju, in seveda samo v tem okviru je tudi mogoče sprejeti postavljeno tezo. Tako je avtor razgrnil in za zdaj verjetno dovolj prepričljivo razrešil enega izmed temeljnih problemov Cankarjevega umetniškega ustvarjanja. Smemo pa domnevati, da bo vprašanje izzivalo ponovne razprave in tudi nove razlage.

Poleg poimenovanja »zgodnja proza« za Cankarjevo prozno ustvarjanje do romana

Na klancu je Bernik uporabil tudi izraz »mladostna proza« za Cankarjeve prozne poskuse v letih od 1892 do 1899, ki jih sicer ni uvrstil v Vinjete. Za »mladostne« jih je označil zaradi njihovega »poskusnega značaja« in »začetništva«. Značilno je, da je precejšen del te proze po snovni plati »ohranil kontinuiteto s slovenskim pripovednim izročilom,« obenem pa se je od njega oddaljil z avtobiografsko motiviko. Kljub temu je zelo očitna tudi težnja po uporabljanju objektivnih snovi, in sicer po Bernikovem opazovanju v treh oblikah: »kot kratka lirska slika, kot skica človeškega značaja ali osebe in kot srednje obsežna pripoved o nekem dogodku«. Ena od pomembnih lastnosti Cankarjeve mladostne proze je »prvoosebna pripoved«, ki izpričuje pisateljevo subjektivnost kot eno osrednjih značilnosti proznega oblikovanja. V obravnavani prozi je po Berniku opazno nagnjenje (vsaj trenutno) k naturizmu in obenem že tudi odsevanje dekadence literature (epitetoneza, notranji monolog itd.).

V Vinjetah je zlasti izrazita pisateljeva subjektivnost, zelo vidno pa je tudi prepletanje dveh vidikov: »moderno inovacijskega in tradicionalno realističnega«. Povsem jasno opazne so prvine dekadence, impresionizma in simbolizma. Medtem ko je avtobiografsko motiviko Cankar domala povsem opustil, pa je v ospredje stopila erotična; posebno pogosta je postala literarna in družbenopolitična satira. Bernik je označil t. i. Cankarjevo realistično črtico v Vinjetah in prišel do trditve, da »tradicionalna realistična črtica po letu 1897 ni več isto kot naturalistična ali realistična kratka pripoved pred tem datumom, kajti prvine dekadence, impresionistične in celo simbolistične literature so se vtihotapile tudi vanjo« (str. 96).

V zadnjem poglavju je Bernik osvetlil nekatere bistvene idejne in motivne posebnosti Cankarjeve proze med Vinjetami in romanom Na klancu. Podrobna razčlenitev ga je pripeljala do sklepa, da se je v precejšnjem delu povinjetne proze Cankar začel ukvarjati z bivanjsko problematiko svojih junakov in pri tem izoblikoval podobo »odtujenega človeka« (prim. povesti Jesenske noči, Kralj Malhus, Smrt kontrolorje Stepnika in ne nazadnje Tujci). Viden je tudi zelo močan vdor socialne motivike, ki se postopoma vse bolj razrašča. Slogovno je ta Cankarjeva proza zelo razgibana; poleg impresionističnih so zlasti močne simbolistične sestavine (prvine dekadence

umetnosti so se skoraj povsem umaknile), obenem pa je mogoče opaziti težnjo po izrazitejši epizaciji, kar seveda nakazuje pot k romanu. Prvoosebna pripoved se preveša v avktorialno, namesto pripovedne slike vse pogostje lahko srečamo pripovedno poročilo in sceno itd.

Bernik je tako sklenil svoj raziskovalni krog: nazorno je pokazal na verjetno najpomembnejše značilnosti Cankarjeve zgodnje proze, označil njene razvojne mejnike in predstavil pojavne oblike. Mogoče je trditi, da je celotna študija usklajena s temeljno namero, ki si jo je avtor postavil v uvodu, in ob tej uglasenosti je nastalo zanimivo in tehtno literarnozgodovinsko delo. Avtor je pred bralca razgrnil pisano in razgibano prozno-pripovedno gibanje, ki je bilo vse prežeto s težnjo po popolnejšem ustvarjalnem dosežku.

Bernik v svojem razpravljanju izrazito hiti k sintetičnim sodbam (k »*sintetičnemu povzemanju rezultatov*«), tako da imamo le izjemoma priložnost opazovati razčlenjevalne postopke. (Naj opozorimo na dva dokaj izjemna primera analize, in sicer pesmi Večerni koncert in vinjete O čebelnjaku.) To bi nas tem bolj zanimalo, ker je več kot očitno, kako zapletena in raznorodna (slogovno) je Cankarjeva zgodnja proza in ker prav gotovo ni bilo lahko izluščiti njenih temeljnih razvojnih značilnosti in posebnosti. Ni dvoma, da je Berniku uspelo celostno, dovolj utemeljeno in prepričljivo osvetliti posamezne razvojne stopnje v Cankarjevem zgodnjem proznem oblikovanju in ustvariti solidno podlago za nadaljnje preučevanje proznih stvaritev tega velikega besednega umetnika.

Gregor Kocijan

Pedagoška akademija v Ljubljani

Izbor iz prekmurskega slovstva

Vilko Novak: Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana 1976. 191 + (V) str.

Slovenska pokrajina onstran Mure, ki ji danes pravimo Prekmurje, domači pisatelji pa so jo nekoč lepo imenovali »slovenska okroglina«, je dolga stoletja živela ločeno od ostalega slovenskega etničnega ozemlja. Madžarski fevdalizem jo je najprej nehote potem pa načrtno oviral v njenem gospodarskem in kulturnem razvoju, veliko bolj, kakor je habsburški fevdalizem zaviral razvoj pri Slovencih na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem. Zato so tudi re-

zultati razvoja pri »ogrskih« Slovencih lasti v kulturnem in jezikovnem pogledu precej drugačni kakor pri drugih Slovencih.

Ta pokrajina je v začetku novega veka, ko je vsa Evropa zaživela v novem duhu, komaj opazno reagirala na revolucionarne kulturne tokove, na renesanso, protestantizem, in napredne filozofske sisteme, ki so takrat občutno razgibavali tudi slovenske dežele ob Savi in Dravi. Splošno politično in gospodarsko neugodno situacijo Slovencev na Ogrskem je poslabševala še razcepljenost na katoličane in protestante. Zato je šele verska strpnost, ki je bila del reform cesarja Jožefa II., omogočila prve resne sadove književne ustvarjalnosti pri »ogrskih« Slovencih, čeprav ni dvoma, da se je za protestantsko literaturo 16. stol. na Kranjskem slišalo tudi v »slovenski okroglini«.

Vse prekmursko slovstvo je verskega značaja, le v 2. pol. 19. stol. polagoma dobiva tudi posvetno vsebino. Najvidnejša osebnost protestantskega slovstva je Števan Küzmič z izvrstnim prevodom Novega zakona (Nouvi Zákon ali Testamentom Goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z Grcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni... v Halli Saxonskoj MDCCCLXXI), ki je zaradi lepega jezika zbudil pozornost pri Kopitarju in drugih kranjskih literatih tistega časa. Na njem se je zgledoval celo Matevž Ravnikar. Katoličanom pa je evangelije prevedel Mikloš Küzmič (Szvétí evangyliomi... z-Obcsinszkoga szvetoga Piszma... na Sztári Szlovenszki jezik. Po postúvanom Goszpoudi Küzmics Miklosi... obrnyeni... V Soproni 1780), ki pa kot prevajalec ni dosegel svojega soimenjaka. V novejšem času je bil zelo vidna osebnost prekmurskega slovstva prizadeven narodni buditelj Franc Ivanoci.

Knjižni jezik prekmurskega slovstva je domače narečje, od pisatelja do pisatelja lokalno obarvano. Ker je bilo južno Prekmurje do 1777 pod upravo zagrebške škofije, je to precej vplivalo tudi na knjižni jezik, ki je sprejemal kajkavske besede. V 19. stol. se je polagoma začel približevati slovenskemu knjižnemu jeziku, kakršen se je pisal na Štajerskem in Kranjskem. Tedaj so v Prekmurju že delovali domači in štajerski narodni buditelji, med Prekmurce je začel prihajati slovenski tisk, mohorske in druge knjige. Pojavi se tudi že domači časnik. Proces nacionalne